

BEDENE MÜDAHALENİN SOSYOLOJİSİ

SOCIOLOGY OF INTERVENTION IN BODY

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Beden, insanın insan olarak görünme aracıdır. Bu mânâda insanı insan kılan onun bedenidir. O nedenle denilebilir ki toplumsal bir varlık olarak insan, bedenle toplum sahnesine çıkar. Toplumsal ilişkiler, insan bedenlerinin topluma arzıyla gerçeklik kazanır. Bedenlerin topluma arzı veya toplum sahnesinde yer alışı ise, oldukça karmaşık bir süreçtir. Karmaşıklığın temelinde bedenlerin birbiriyle karşılaşması, etkileşime girmesi ve birbirine müdahale etmesi yatmaktadır. Bedene müdahale, insanın iç dünyasından, bizzat bedeninin içinden gelebileceği gibi, dış dünyadan, diğer bedenlerden de gelebilir. Dış dünyadan bedene yapılan müdahaleler, estetikten hükmetmeye veya iktidar kurmaya kadar pek çok sebep ve etmenden kaynaklanabilir. Müdahaleler, kıyafet biçimlerinde olduğu gibi bedene görece az ve zararsız/yararlı veya bazı güzelleştirme çabalarında ve tıbbî uygulamalarda olduğu gibi görece faydalı da olabilir, tam tersine her türlü yaralama, işkence veya öldürme biçimlerinde görüldüğü gibi zararlı da olabilir. Son çözümlemede beden, toplum içinde sürekli müdahalelerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu çalışmada bedene yapılan müdahaleler, söz konusu hususlar çerçevesinde, Türk kültüründen çeşitli örnekler getirilerek sosyolojik bir yaklaşımla anlaşılmalı ve tahlil edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Beden, müdahale, sosyoloji, iktidar, sosyal ilişkiler, siyasal ilişkiler, egemenlik.

ABSTRACT

Body is an instrument of appearance of man as human. In this meaning, what makes man human is his/her body. Therefore it can be said that man as a social existence comes to the stage of society through body. Social relations become a reality with the presentation of human bodies in society. The presentation of human bodies in society or their appearance in the stage of society is a quite complex process. Confrontation of bodies with each other and their intervention in each other lie in the basis of this complexity. The intervention in body can be realized by external world or other bodies as well as inner world of man or inner of body in itself. The interventions in body by external world may be originated from many reasons and factors from aesthetic to ruling or getting power. In the final analysis, body, in society, can be subjected to continual interventions. In this essay, interventions in body, in the frameworks of aforementioned points, is tried to be understood and analyzed in a sociological approach and with various examples from Turkish culture.

Key words: Body, intervention, sociology, power, social relations, political relations, dominance.

Toplumda Beden: Bedene Sosyolojik Yaklaşım

İnsanın insan olarak sosyal hayatta var oluş mekânı olarak beden, her zaman düşüncenin,

araştırmanın ve anlamının konusu olagelmıştır. Denilebilir ki aktif benliğin mekânı olan beden üzerine yorumlar belki de insanlık tarihi kadar eskidir. Kutsal metinlerde bedenle ilgili yorum, tasvir ve açıklamaların çokluğu dikkati çekmektedir. Felsefi ve ilmi planda konuyla hem Doğulu düşünce ve bilim adamları hem Batılı düşünce ve bilim adamlarının ilgilendiği bilinmektedir. Bu ilginin sonucu olarak bedeni okumayla ilgili alanlar olan fizyonomi, firoloji, pathognomi, karakteroloji, personoloji, beden eğitimi, beden sosyolojisi gibi alanlar ortaya çıkmıştır (Okumuş, 2006). Son dönemlerde beden incelemesi yapmak o kadar önemli hale geldi ki cinsiyet, ırk, kimlik, siyaset, bilim, teknoloji, globalleşme vs. çalışırken beden hemen gündeme alınmaktadır. Batı modernliği açısından önemli bir zaman diliminde de beden hakkında ortaya konulan görüşler, bedenin temsilleri ve sosyal boyutlarıyla ilgilenen bir sosyoloji branşının, yani yeni bir bilim dalı olarak insan bedeniyle alâkalı ilgi çekici araştırmaların yapılmasında büyük katkı sağlayan beden sosyolojisinin konularının sınırları içinde yer almaktadır. Son birkaç on yılda beden sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların sayısında dikkate değer artış gözlenmektedir. Bilindiği gibi bedenimiz üzerinde yoğunlaşan beden sosyolojisi, toplumsal aktör olarak gördüğü insanı, bedeni üzerinden ele almak gerektiği varsayımıyla özellikle toplumun, iktidarların, liderlerin, ideolojilerin, dinlerin vs. bedene müdahalelerinin olduğunu, buna karşılık da bedenin bir takım tepkiler verdiğini, daha doğrusu insanların kendilerine yapılan müdahalelere bedenleri üzerinden karşı çıktıklarını belirtir. Benzer ifadelerle; bedene sosyolojik yaklaşım alanı olarak beden sosyolojisi, insanın fiziksel yapısı üzerindeki toplumsal etkileri, insan bedeninin toplumsal ilişki ve etkileşimlerdeki etkinliğini, kullanılabilirlik ve işlevselliğini, bireyin sosyalleşmesine katılımını, toplumsal değişme ve sosyal etkileşimlerin beden üzerindeki etkilerini, kültür-beden ilişkilerini, sosyal bir gerçeklik olarak bedeni, hülasa beden ile toplumun karşılıklı ilişkilerini inceler. Tabii ki beden sosyolojisinde öne çıkan inceleme alanı, bedenin topluma dönük yüzü, yani bedenin sosyal faktörler tarafından etki altına alınmasıdır (Giddens, 2000: 126, 144; Okumuş, 2006). Bu bağlamda beden, sosyal beden veya sosyokültürel beden olmaktadır. Konuya bedene müdahaleler çerçevesinde bakıldığında da bedenin toplumsal ve kültürel yapı içinde inşa olduğu söylenebilir. Tabii ki modern sosyolojik beden yaklaşımlarında ortaya konduğu gibi, beden çağdaş toplumlarda devasa tüketim projesinin vazgeçilmez bir projesi haline getirilmiştir; diyet, spor, yaşam-tarzi, kozmetik cerrahi gibi bugünün çağdaş Batı ülkelerinin, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin vazgeçemedikleri tüketim alanlarında beden odak noktasıdır. Söz konusu alanlarda tüketim yapan bir beden üretmek, bugünün modern toplumunun en önemli projelerindendir.

Sosyolojik beden yaklaşımları (Bkz. Turner, 1991a: 6-30; Frank, 1991: 36-96), insanın bedeninin olduğu gerçeğinden hareket ederler. İnsanın bedeninin olduğu gerçeği, bize onun beden olduğu gerçeğini verir (Turner, 1984: 1). Bu çerçevede toplumu, sosyolojinin büyük bedeni olarak düşünebiliriz (O'neil, 1989: 232); bu durumda bir "*beden olarak toplum*", "*bedensel ilişkiler*" ağı olarak kabul edilebilir. Gerçekten de sosyal, ekonomik, kültürel, eğitimsel, siyasal, medikal vs. ilişkileri beden çerçevesinde ele almak, bu ilişkilerin iyi anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli bir yaklaşım olarak gözükmektedir. Bedene bu şekilde toplumun anlaşılmasında önemli bir pozisyon biçildiğinde, sosyolojide, siyaset biliminde, siyaset sosyolojisinde, din sosyolojisinde, ekonomi sosyolojisinde, medikal sosyolojide konuların beden çerçevesinde ele alınması önemli hale gelmektedir. İnsanın sosyal aktör olarak toplumdaki varlık sahnesine çıkmasıyla beden arasındaki bağlantı dikkate alınarak denilebilir ki, beden, insanın insan olarak görünme aracıdır. Bu mânâda insanı insan

kılan, onun bedenidir. O nedenle toplumsal bir varlık olarak insan, bedenle toplum sahnesine çıkar. Beden, insanın varlığının aynasıdır. Toplumsal ilişkiler, insan bedenlerinin topluma arzıyla gerçeklik kazanır. Bedenlerin topluma arzı veya toplum sahnesinde yer alışı ise, oldukça karmaşık bir süreçtir. Karmaşıklığın temelinde bedenlerin birbiriyle karşılaşması, etkileşime girmesi ve birbirine müdahale etmesi veya güçlü olanların zayıf olanlara karışması yatmaktadır. Bedene müdahale, insanın iç dünyasından, bizzat bedenin içinden gelebileceği gibi, dış dünyadan, diğer bedenlerden de gelebilir. Dış dünyadan bedene yapılan müdahaleler, estetikten hükmetmeye veya iktidar kurmaya kadar pek çok sebep ve etmeden kaynaklanabilir. Müdahaleler, kıyafet biçimlerinde olduğu gibi bedene görece az ve zararsız/yararlı veya bazı güzelleştirme çabalarında ve tıbbî uygulamalarda olduğu gibi görece faydalı da olabilir, tam tersine her türlü yaralama, işkence veya öldürme biçimlerinde görüldüğü gibi zararlı da olabilir. “Canlı dil” olan bedenin, gündelik hayatta, sosyal iletişimde, iktidar ilişkilerinde, sınıfsal ilişkilerde vs. oldukça etkili olduğu ve de istenildiği oranda bedenin sahibi ve toplum tarafından, toplumun farklı aktörleri tarafından etki altına alınabildiği söylenebilir.

Bir iletişim dili veya aracı, hatta mekânı olarak beden, çevresini etkilemek ve diğer insanlara mesaj vermek için görece küçük ve büyük müdahalelere maruz bırakılabilmektedir. Bu müdahale, bizzat beden sahibinin kendisi tarafından yapılabildiği gibi, başka aktörler tarafından da yapılabilir. Bunun örneklerini gündelik hayat gerçekliği içinde insanların bedenleriyle değişik biçimlerde uğraşarak topluma mesaj vermelerinde sürekli olarak gözlemek mümkün olduğu gibi güçlü bir grubun veya güçlü çeşitli toplumsal grupların diğer birey ve grupların veya bütün toplumun bedenine iktidarını pekiştirmek için müdahale etmelerinde de görmek mümkündür.

Birincisine örnek olarak insanın oturup kalkarken, sokakta yürürken, ders verirken, ders alırken vs. görünmek istediği biçimde bedenini ayarlaması getirilebilir. Burada müdahaleden bahsedilirken elbise biçiminden tutun, süslenmeye, yürür, oturur, susar ve konuşurken el ve ayaklarımızı, bakışımızı ayarlamaya kadar bütün müdahale biçimlerinin söz konusu olduğunu düşünmekteyiz. Bu müdahale biçimlerinde dönüşümlü olarak aslında gündelik hayatımız, sabit yeme, içme, yıkanma, giyinme, uyuma vs. noktasında bize karışan bedensel varlığımızın detayları tarafından hükmediliriz (Turner, 1984: 1).

İkincisine örnek ise bedenler-arası ilişkilerde özellikle güçlülerin veya yöneticilerin, devletlerin iktidar alanı olarak bedenlere müdahaleleridir. Bugün çeşitli grupların, tüm toplumun veya toplumun bazı kesimlerinin beden biçimlerini, beden görüntülerini istedikleri şekilde değiştirebildiklerini görebilmekteyiz. İnsanlar, çeşitli zeminlerde kadın olmalarıyla, erkek olmalarıyla, şöyle veya böyle giyinmeleriyle bedensel müdahalelere maruz bırakılarak, bir takım kimselerin iktidarlarının mekânı olmaktadır. Bunu kendi toplumumuzda da başka toplumlarda da gözlemeleme imkanına sahibiz.

Konuya neresinden bakarsak bakalım, bedenin kendisi, sosyal hayatta önemli bir yere sahiptir (Okumuş, 2006). Son çözümlemede beden, toplum içinde sürekli müdahalelerle karşı karşıya kalabilmektedir. Kötü bakış, hakaret, dayak, işkence, terör gibi şiddetin her türlü, çeşitli hareket ve davranışların engellenmesi, ilaç, röntgen, ameliyat gibi her türlü tıbbi müdahale, cinsel ilişki, tecavüz, gebelik, cinsel ilişkinin yasaklanması, spor, açlık grevi, süslenme ve vücut bakımı, estetik müdahaleler, kıyafet, diyet, rejim, hadım, iğdiş etme, dövme, sünnet, gereğinden fazla yemek, medyatik müdahaleler, ölüm, çeşitli dinî emir ve

yasaklar çerçevesinde beden için getirilen uygulamalar gibi bedeni etkileyen durumlar, bedene müdahale çerçevesinde görülebilir. Bu çalışmada bedene yapılan müdahaleler, söz konusu hususlar çerçevesinde, yeri geldikçe Türk kültüründen de çeşitli örnekler getirilerek sosyolojik bir yaklaşımla anlaşılmaya ve tahlil edilmeye çalışılmaktadır. Belirtelim ki, çalışmanın temel anahtar sözcüğü “bedene müdahale”, nesnel anlam içeriğine sahip bir terimdir. Bedene müdahale ile sübjektif düzlemde iyi bir şeyi veya kötü bir şeyi kastetmiyoruz. Bedene müdahale, anlayış ve yaklaşımlara göre iyi de olabilir, kötü de olabilir.

Sosyal aktör olarak insanı beden yönüyle ele alırken beden, iç ve dışıyla birlikte çevresini belirlediğini hesaba katmak gerekir. Yani bedenin bir çevresi vardır ve bedenin çevresini içi ve dışı oluşturur. Beden gerçekten de insanın iç dünyasından ayrı ele alınamaz. Mevlânâ'nın dediği gibi “beden, canın elbisesine benzer; bu el de canın elinin yenisidir; bu ayak da can ayağının mestî.” (Gölpınarlı, 1985: III, 198). O halde bedenin bir iç çevresi bir de dış çevresi vardır. Her iki çevrenin birlikte bedeni içine aldığı düşünmezsek, bedeni salt bir et ve kemik yığını olarak görme yanlışına düşeriz. Oysa beden, içiyle dışıyla canlıdır ve bu yönüyle sosyal ilişkilerde varlık göstermektedir veya sosyal ilişkilerin zemini olmaktadır. O nedenle bu çalışmada bedenden bahsedilirken onun bu niteliği hep göz önünde tutulmuştur. Ayrıca çalışmada bedene müdahale, geniş yelpaze içinde estetik, tıp, kimlik, din ve iktidar bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada bedene müdahaleyle, az veya çok, kısmen veya tamamen bedene hakimiyet kurmanın, iktidarı beden üzerinden temin etmenin veya tersine bedenin iktidarının amaçlandığı varsayılmaktadır. Gerek insanların kimlikleri, gönüllü olarak kendi özgür iradeleriyle tayin edilsin, gerekse dışardan müdahalelerle belirlenmek istesin, sosyal beden, iktidar boyutuyla okunduğunda doğru anlaşılacaktır. Gerçekten de örneğin ideolojilerin, dinlerin, siyasal rejimlerin insanla ilişkilerinin, istedikleri bir insan tipini oluşturmak ile sıkı bağlantısı bulunduğu düşünülürse, bunların istedikleri insan tipini oluşturmalarıyla insan bedenini yontma, törpüleme, sınırlandırma veya genişletme, bedende tahakküm kurma isteği arasında ilişki olduğu anlaşılır. Bu çerçevede bir bedenin bir başka bedene hükmetmesi ve hükmedilen bedenin hükmeden bedenle mücadele etmesi söz konusudur. O halde bu ilişki biçiminin en önemli tezâhürlerinden biri, değişik ideolojilerin, siyasal iktidarların ve dinlerin bedenler üzerinde iktidar yarışına tutuşmaları olarak kendini göstermekte, diğeri ise yarışma zemini olan beden sahiplerinin, kendi bedenlerini başka ideolojilere, dinlere veya siyasal iktidarların istilasına karşı bir mücadele alanı olarak konumlandırmaları biçiminde ortaya çıkmaktadır (Aktay, 2003). Bu durumda beden, aynı zamanda bir tür çatışma alanı olabilmektedir. Beden, çatışma alanı olabildiği gibi diyalog, uzlaşma, yakınlaşma, bütünleşme, birlik ve beraberlik alanıdır da. Beden her iki farklı sosyal süreç için mekan olma özelliğine sahiptir. Esasen Nietzsche'nin bedene bakışında da bu yaklaşımı görebilmekteyiz. Nietzsche'ye göre (1968: 340-355 vd.). her beden egemen olmaya, gücünü pekiştirip genişletmeye ve kendi iktidarına karşı çıkmaya çalışan her şeyi mümkün mertebe uzaklaştırmaya çaba harcar. Her beden aynı çaba içerisinde olduğu için bedenlerin iktidar olma ve iktidar alanlarını genişletme çabaları karşı karşıya gelir; çünkü her beden siyasal bir yapıdır. Bu durumda bedenler, zorunlu olarak ortak noktalarını öne çıkarır ve bir bütünlük oluşturarak ortak bir iktidar belirler, başka bir ifadeyle iktidar için birlikte çalışırlar.

Bedenin bu şekilde toplumsal ilişkilerde, yakınlaşma ve uzaklaşmada, bütünleşme ve çatışmada alan olması, onun iletişimsel varlığının tezahürüdür. Bu bağlamda denilebilir ki beden iletişimsel bir boyuta sahiptir. John O'neil, (1989: 3 vd.) bunu ifade etmek üzere *iletişimsel beden* kavramını kullanmaktadır. İletişimsel bedenle dünyamızı, kimliğimizi

kurarız; zira iletişimsel beden, dünyamızın dayanak noktası, menteşesidir. Beden, olgusal varlık sahnesinde yer alabilmemizin en temel yollarındandır, belki de en temel yoludur. Beden, insanî varlığın ana rahmidir. Bu yönüyle beden, gerçekten de sosyal ilişkinin odağında yer almaktadır. Bu nedenledir ki insanların arasındaki bedensel mesafeler, sosyolojik anlamda boş uzamlardan ibaret değildir. O mesafeler, bedenler aracılığıyla insanlar-arası ilişkilerin düzeyini belirlemektedir. Bu bağlamda sosyalleşme de bedensel ilişkilerle, bedenın iletişimsel boyutuyla gerçekleşmektedir. Nietzsche'nin yaklaşımında da buna benzer bir izah bulmak mümkündür. Nietzsche'nin bedenler arası iktidar ilişkileri ve mücadeleleri düşünülürse, görülür ki onun yaklaşımı, toplumsallaşma sürecinde bedenlerin karşılıklı bir gerilim ve uzlaşma süreçlerini merkeze alır. Toplumsal hayat, bedenlerin birbirlerinin alanlarını belli bir paylaşım esasında kabul ettikleri bir düzeni var eder (Aktay, 2002).

Sosyal ilişkilerin bedensel ilişkiler olmasının da ifade ettiği gibi değişim de bedende gerçeklik bulur. Toplumsal değişimde elbette zihniyet, ideoloji, din ve diğer pek çok faktör etkili rol oynar; ancak değişim beden aracılığıyla varlık kazanır. Bu bağlamda beden dinamik, hareketli ve de etkilere açıktır. Bundan dolayı beden, değişim halinde olan bir varlıktır ve değişimlerin de varlık zeminidir.

Bedensel ilişkilerden söz ederken insan bedenlerinin çokluğundan da bahsetmek gerekir. Bu bağlamda bebek bedeni, çocuk bedeni, genç bedeni, olgun bedeni, yaşlı bedeni, kadın bedeni, erkek bedeni, toplum bedeni, grup bedeni, kurum bedeni, birey bedeni, lider bedeni, güçlü bedeni, güçsüz bedeni, şıman bedeni, zayıf bedeni, yöneten bedeni, yönetilen bedeni, kutsal beden, sosyal beden, yapma beden, estetize edilmiş beden, diri beden, ölü beden gibi bedenler zikredilebilir. Bedensel, toplumsal ilişkiler, bu beden tiplerinin tamamını içine almaktadır.

Bedene Müdahalede Din, İdeoloji ve Siyasal İktidar

İnsanlık tarihi, bir bakıma toplumsal düzenlerin, siyasal iktidarların, ideolojilerin ve dinlerin bedene müdahaleleri tarihidir. Toplumsal düzenlerin, siyasal iktidarların, ideolojilerin ve dinlerin, yöneldikleri bir ruh veya zihniyet olsa da nihâî olarak bireysel bedenler üzerinde bir denetim kurmaya çalışmış ve çalışmaktadırlar. Tarihe bakıldığında, dinlere mensubiyetin ve o mensubiyette sebatın tüm şartlarının bedensel pratiklerle sağlandığı görülebilir. Bu nedenle din sosyolojisinde din ile toplumun karşılıklı ilişkilerini tahlil edebilmenin en önemli yollarından biri din-beden ilişkisini anlamak olmaktadır. Dinler, müminlerinin bireysel bedenleri üzerinde kurdukları denetim sayesinde ete kemiğe bürünür ve kendi ideallerini somutlaştırmanın bir yolu olan bireysel bedenler üzerindeki denetim imtiyazı için mücadele verir, bu imtiyazı başkasına kaptırmamaya, hatta başkasıyla paylaşmamaya azamî bir gayret gösterirler. Din, böylece toplum üzerindeki etkisini bedenler aracılığıyla meydana getirir. Dinlerin istediği ibadetlerin büyük çoğunluğunda bedenın belli şekillere girmesi veya belli şekillerden kaçınması söz konusudur. Din kendi varlığını ancak bu beden üzerinden gösterebildiği için, bedenın bütün varlığına nüfuz etmek ister. Bu arada bedenın kendi istekleri ile genellikle bir metin aracılığıyla ifade edilen dinsel irade arasındaki muhtemel ihtilaflar birer günah olarak kodlanarak beden üzerinde yaptırıma dönüşebilir. “Diğer yandan başka ideolojiler, dinler veya toplumsal düzenler de çoğunlukla aynı beden üzerinde bir denetim hakkı talep ederler. Bu talepler bazen karşılıklı uzlaşma içerisinde aynı beden üzerinde bir iktidar paylaşımına razı olabilecekleri gibi, bazen de birbirlerine kesinkes dışlamak üzere

çalışır ve aynı bedeni paylaşma konusunda tam bir kıskançlık örneğinin bütün sonuçlarını sergilerler. Günümüzde bir şekilde kimlik ifadeleri yoluyla ortaya çıkan karşıtlık ve husumetlere dayalı pratikler dizisi, tam da bu gerilimlerin mantığına dayanmaktadır. Kimliği ifade etmek, bir yerde bedenin dışındaki başka bir varlığın bireysel bedenler üzerindeki gösterisine imkân vermek anlamına gelmektedir.” Siyasal sistemlerin de, bedenleri kontrol altına almak, onları belli bir kalıba sokmak, tabir caizse “hizaya getirmek”, disipline etmek ve muti kılmaktan başka bir hedefleri yoktur. Ruhu satın alan şeytanî iktidar mekanizmalarının ruha bir talepleri varsa, bunu da beden üzerinde doğrudan sulta kurma yoluyla yaparlar (Aktay, 2002).

Bütün bu müdahalelerde insanın iradesini kullanıp kullanmaması ve gönüllü olup olmamasının önemini de göz ardı etmemek gerek. Çünkü insan, ister doğrudan kendi içsel süreçleriyle isterse dışardan inançların, dinlerin, ideolojilerin, siyasal iktidarların isteğiyle olsun, beden müdahalelerini bizzat kendi isteğiyle de yaşayabilir, zorla da. Gönüllü olarak beden müdahalelerini yaşaması durumunda toplumsal aktör olarak toplumsal yaşama katılımıyla, zorla yaşaması durumunda toplumsal hayata katılımı farklı olur. Bu durumda sosyal, siyasal vs. ilişkiler farklılaşır. Çatışma ve uyum durumları ona göre belirlenir. Bütün bu durumların hepsine dair örnekleri Türkiye’de bulabilmek mümkündür. Türkiye’nin modernleşme tarihini bedene müdahaleler açısından okumak, bize bu örnekleri getirecektir. Özetle Türkiye’de yakın tarihimizde bedene müdahalelerin gönüllü kabulünün de gönülsüz karşılanmasının da örnekleri vardır. Bu müdahale örnekleri, kendi durumuna göre uzlaşma getirebildiği gibi gerginlik ve çatışma da getirmiştir. Örneğin “kılık-kıyafet üzerinde tarihin her döneminde kopan fırtınaların kaynağı, hep bedenlerin kimler tarafından temellük edileceği sorunu olmuştur. Hiç kimse sadece ruhu ele geçirmekle yetinmemektedir. Çünkü bütün idealist tutumlarına rağmen dinler bile insanın doğrudan maddî varlığını belirlemeyi, dolayısıyla beden üzerinde somutlaşmayı hedeflerler. En laik tutumlar içinde bulunan iktidarlarda bile dinlerin çoğunlukla bir gerilim kaynağı haline gelmesinin sebebi de, bedenler üzerindeki iktidara ya ortaklık talep etmeleri ya da başat iktidarın hayatî mekanlarının bir istilası olarak algılanmaları olmuştur.” (Aktay, 2002)

Bedene Müdahalede Tıp

Bedene müdahalede önemli alanlardan biri de tıptır. Medikal sosyolojinin de gösterdiği gibi tıp, sağlık ve tedavi adına bedene şekil vermekte, beden üzerinde denetim kurmaktadır. Bu nedenle din sosyolojisi gibi medikal sosyolojinin de temel sorunu, bir anlamda toplumda beden problemidir (Turner, 1984: 61).

Toplumun doktorlara karşı farklı davranmasının en önemli nedeni, belki de doktorların bedene müdahale güç ve “yetki”leridir. İnsanlar, doktorun yanına gittiğinde doktorun adeta “teslim ol” çağrısıyla karşılaşır. Bu yaklaşımı Türkiye’de çok açık bir biçimde görebilmek mümkündür. Türkiye’de konumu ne olursa olsun bir insan doktora gittiğinde özel bir davranış biçimi geliştirir. Hasta, doktor karşısında korkuya dayalı bir duruş sergiler. Doktor, ne kadar üstten davranırsa, hasta da o kadar alttan davranır. Aksi takdirde doktorun kendine iyi bakmayacağından veya bilmediği bir yerden yanlış yapacağından korkar. Türkiye’de doktor, hastasıyla arasına hissedilecek derecede mesafe koyar, çok konuşmaz, “sen” diye hitap eder, soru sorulduğunda farklı bir dille konuşur, son derece ciddidir. Hastanın rahat davranmasına, örneğin gülmesine, yakın mesafeden konuşmasına, “sen”li hitaplarına, anlamadığı konularda

dahi fazla soru sormasına tahammülü yoktur. Hasta doktora gittiğinde bütün bunları bilir ve bunlara aykırı hareket ettiğinde, doktorun kendisine bir “kötülük” yapacağını düşünür. Bu düşünce ve yaklaşım, Türkiye’de o derece etkilidir ki, tıp camiası, doktorlar toplum katında büyük bir dokunulmazlık zırhıyla korunma altındadırlar. Siyasal iktidar da doktorlara karşı “özel muamele”de bulunur, onları kırmamaya özen gösterir. Çünkü onun üyeleri de hasta olurlar ve doktorun önüne giderler.

Bu hususların dışında bedene tıbbî müdahale, tıbbın doğasına da uygun olarak kolay yapılır. Bedene müdahale, tıbbın en doğal hakkı olarak görülür. Bu nedenle bedene tıbbi müdahale üzerinden devasa bir tüketim pazarı oluşmuştur. İlaçlar, ameliyatlar, tıbbi malzemeler, insan bedeni üzerinden devreye sokulur ve bu alanda büyük paralar dolaşır. Günümüzde insan bedenine sağlık alanında yapılan müdahale, belki de en büyük müdahale olarak tespit edilebilir.

Cinsellik ve Bedene Müdahale

Beden-toplum ilişkilerinde öne çıkan en önemli konulardan biri, cinselliktir. Cinsiyet ve cinsellik üzerinden bedene müdahale, çağdaş toplumun köklü problemlerindedir. Özellikle de erkek bedene karşı zayıf beden olarak kadın bedenine müdahalenin, sadece kadın-erkek ilişkilerini değil, başta ailevi ilişkiler olmak üzere toplumsal ilişkinin bütününe belirlediği söylenebilir. Toplumsal hayatın hemen hemen bütün alanlarında kadın bedeni, zayıflığı veya güçsüzlüğü nedeniyle iktidarı elde etme yarışına mağlup başlamaktadır. Belki de kadının erkek bedene ve dolayısıyla toplumsal bedene hakim olabildiği en önemli alan cinselliğini, kadınlığını öne çıkardığı alandır. Bunda da her zaman başarılı olmaz. Zira kadın bedeni, çok geniş bir yelpazede, yasal veya yasa-dışı yollarla, resmi ve özel otoritelerin eliyle bir tüketim aracı olarak büyük bir pazarda meta olarak değerlendirilmektedir. Eğlence sektöründe kadın baş rolü oynamakta, kadın bedeni baş köşeye yerleştirilmektedir.

Cinsellik bağlamında günümüzde özellikle Batı’da gittikçe geniş bir alana yayılan, eşcinselliğe de temas etmek gerekir. Eşcinsellik, Avrupa’nın bazı yerlerinde ve Amerika’nın bazı eyaletlerinde yasal statüye de kavuşturularak bir tür “nikah” denilebilecek sözleşmeyle (Amerika’da “union” denilmektedir) toplumda normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Burada eşcinsellikle aynı çiftlerin birbirlerinin bedenlerine müdahale ettikleri ve bu vesileyle toplumda bedene müdahalelerde yeni bir kanalın açıldığı söylenebilir. Eşcinsellikte dikkat çekilmesi gereken en önemli hususlardan biri, bir tüketim maddesi olan karşıt cins bedenlerin, özellikle kadın bedenlerin yeterince tatmin edici görülmemeye başlanması nedeniyle hemcins bedenlere yönelmesi gerçeğidir. Bu yönelmeyle cinsel ilişki kanalıyla hemcinslerin birbirlerinin bedenlerine müdahaleleri söz konusu olmakta ve böylece cinsel ilişkilerde bedene müdahalelerin sınırları genişletilmektedir.

Bedene Müdahalede Tüketim Kültürü

Çağdaş toplumlarda beden, kapitalizm ve kapitalist aktör ve sektörler tarafından bir tüketim alanı olarak görülmektedir. Tüketim maddelerinin büyük bir çoğunluğunun bedene hitap ettiği ve beden tarafından tüketildiği bilinmektedir. Yerel ve uluslar arası ilişkilerde; güzellikte, eğlencede, zevk tatmininde, yemede, içmede, sağlıkta, askerî alanda vs. hep beden üzerine hesaplar yapılmakta, beden muhatap alınmaktadır. Kapitalizmin tüketim hesabını

beden üzerinden yapıp yürütmesi, bedenin tüketilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz modern toplumların kapitalist düzeni içinde bedenler, tüketilmektedir. Tüketim uğruna, kapitalistlerin kazanması uğruna bedenler ufanmakta, biçilmekte, altüst edilmektedir. Silah tüketimine bakıyorsunuz, insanlar doğrudan veya dolaylı yollarla öldürülmektedir. İlaç sanayine bakıyorsunuz, kapitalizmin kazanması uğruna canlı bedenler üzerinde denemeler yapılmaktadır. Belli tıbbi malzemelerin tüketiminde yine bedenlerin kullanıldığını görmekteyiz. Kapitalizmin devamında en önemli faktörler olan fabrikalarda, sanayi kuruluşlarında, çeşitli iş yerlerinde insanların bedenleri çok ucuza tüketilmektedir. Cinselliğin çılgınca öne çıkarıldığı modern toplumlarda kadın ve erkeğin bedenleri üzerinden insan pazarlanmakta, büyük paralar kazanılmaktadır. Bedenlerin pazarlanması adına kozmetik sanayinin devasa boyutlarda malzeme üretmesi ve bedenler, farklılaştırılarak tüketilmektedir. İnsanlar çalışma zamanlarında ve boş zamanlarında yemeye ve içmeye özendirilerek bedenleri tüketilmektedir. Özellikle obesite sorunu, bugün bazı ülkelerde, hassaten Amerika'da en büyük sorunlardan biri haline gelmiştir. Fakat bunu da sağlık sektörü tüketime hizmete dönüştürmüş bulunmaktadır.

Bedenin tüketimin hizmetinde olmasının en ilginç örneklerinden birini Amerika'da görmek mümkündür. Amerika'da adeta *tüketim için tüketim* yapılmaktadır. Alışveriş merkezlerine gittiğinizde insanların ihtiyaç olmadığı halde sırf para harcamak, *zevk için tüketim* adına tüketim yaptıklarını görürsünüz. İnsanlar, marketlerde, mağazalarda adeta tüketim yarışına giriyor. Özellikle kozmetikte çok ilginç bir tüketim çılgınlığı var. Amerika'da kadınlar, okulda, işyerinde, otobüste, takside makyaj malzemesini çıkarıp makyajını yenileyebiliyor. Ayak üstü makyaj diyebiliriz buna. Onun için süper marketlerde, mağazalarda kozmetik bölümü çok daha canlıdır.

İmaj Kültürü ve Bedene Müdahale

İmaja verilen önem, beden üzerinden tüketimi körükler. Beden, imajın etkili olduğu yerde, kayda değer önemi haizdir. İmajlar bireyleri, dış görünüm, bedensel temsil, yani görünüş konusunda daha duyarlı yapar (Featherstone, 1991: 179).

Batı'da imaj kültürünün beden üzerinde etkili olmasında Hıristiyan kilise kültürünün rolü olmuş olabilir. Hıristiyan kilise kültüründe dinin beden üzerinden verilmesi, bedenin öne çıkmasında, imajların bedende etkili olmasında pay sahibidir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde kiliselere gittiğiniz zaman –istisnaları olmakla birlikte- onların içinde ve bahçesinde bol miktarda insan heykelleri, resimleri ve kabartmaları bulursunuz. Kiliselerin duvarları, pencere camları, masalarında vs. İsa'nın, Meryem'in ve diğer din büyüklerinin resim ve heykelleriyle doludur. Bu durumun imaj kültürünün Batı toplumlarında baskın olmasında etkili olmasında kuvvetle muhtemeldir.

İmaj kültürü, tüketimi körükler, beden üzerinde bedenin dış çevresinde, bedenin görünüşü için tüketim getirir. Özellikle televizyonun, internetin, sinemanın, örneğin Hollywood sinemacılığının, magazin haberciliğinin vs. imaj kültürünün baskın olmasında etkili olduğu söylenebilir.

Film endüstrisi, tüketim kültürünün erken zamanlarından beri imajların ana yaratıcı ve sağlayıcılarından biri olmuştur (Featherstone, 1991: 179). Hollwood'un tüm dünyada yeni bir tüketim kültürünün yayılmasında etkili olduğunu ve bu tüketim kültüründe bedenin

görünüşünün öne çıkarıldığını belirtmek gerek.

İmaj kültürü, tüketim kültürünün tüketmek için tüketmek, zevk için tüketmek üzerine dayalı olduğu toplumlarda o boyutlarda etkili olmaktadır ki yaşlanma dahi bir sorun olarak görülmekte ve o nedenle de diyetten spor ve kozmetiğe kadar pek çok vesileyle vücut/beden bakımı yoluyla genç görünmek için çaba harcanmaktadır. İmaj kültüründe felsefe, “genç kal, güzel kal, daha uzun yaşa” olmaktadır (Featherstone, 1991: 182; Turner, 1991b: 168).

İmaj, bedenın açılmasına izin vermektedir. Elbiseler, insan bedenini her şekilde sokabilecek şekilde dizayn edilmektedir. Beden, imajlarla tüketimin konusu yapılmakta, aslında bu şekilde müdahaleyle tüketilen, bedenlerin kendisi olmaktadır.

Türkiye’de imaj kültürünün belli gruplar üzerinde etkili olduğunu, fakat bazı durumlarda toplumun tüm kesimlerini etkileyebilmektedir. Özellikle düğünlerde, görücü usulü evliliklerin başlangıç görüşmelerinde vs. imaj kültürünün etkisini anlamamıza izin verecek prosedürler görülmektedir. Örneğin kız, kardeşleri, annesi veya arkadaşlarının da yardımı veya isteğiyle, kendisini görücü usulle görmeye ve “isteme”ye gelen aile ve damad adayına karşı güzel görünmek için özel kıyafetler giyinir, makyajla çehresini değiştirir, kısaca süslenir. Bu durumu flörtlerde, kadınla erkeğin çeşitli zeminlerde yaptıkları görüşmelerde, toplantılarda vs. görmek mümkündür. Özellikle kadınların, bu tür biraraya gelişlerdeki beden ve yüzlerinin, normal hallerindeki çehre ve bedenlerinden farklı olabildiği söylenebilir.

Elbise ve Bedene Müdahale

Elbiseyi, kılık kıyafeti, insan bedeni için basit bir olay olarak görmemek gerek. Elbise insanın çıplak bedeninin örtmekten çok daha öte işlevlere ve anlam içeriğine sahiptir. İnsanların en önemli iletişim araçlarından, elbiseler. İnsanlar, elbiselerle bazı şeyleri maskeler, bazı yönlerini gizler, bazı yönlerini de açığa çıkarırlar.

Denilebilir ki olumlu veya olumsuz olsun, elbise, insan bedenine yapılan en dikkate değer müdahalelerdendir. Bu müdahale, insanın bedeni aracılığıyla başka bedenlerle ilişki geliştirmesi için önemlidir. Bu bağlamda elbise, kimliğin, ideolojinin siyasal görüşün, tutulan takımın vs. bedende sergilenmesinde önemli rol oynar. İnsanlar elbiselerle kendilerini ifade ederler. Bireysel veya grupsal düzlemde insanlar, kıyafetleriyle yaşam biçimlerini ortaya koyarlar. Uzun pardesü giyer, baş örtüsü takar vs. Dini öyle istediği için veya başka bir sebeple böyle yapabilir. Sözelimi yasta olduğunu belli etmek için siyah giyinir, ideolojisini belli etmek için mavi giyinir, işyeri istediği için beyaz giyinir, partisi istediği için koyu elbiseler giyinir, okulu istediği için lacivert giyinir, kurumu istediği için baş örtüsünü çıkarır, işyeri istediği için mini etekle veya kravatsız işe gelmez vs.

Teknolojinin Bedene Yüklenmesi

Modern ve postmodern toplumlarda teknolojinin insan bedenine çalgınca hükmettiğini söylemek abartılı olmaz. Teknolojinin, örneğin iletişim teknolojisinin dolaylı olarak beden üzerindeki etkilerinin yanında doğrudan etkileri vardır. Eskiden uzay filmlerinde görmeye alışık olduğumuz insan bedenlerini gündelik hayatta hemen her yerde görmek mümkündür. Özellikle gençlik üzerinde teknolojinin ne kadar etkili olduğu açıktır. Cep telefonunu bugün bedenden ayrı düşünmek imkansız hale geldi. Müzik dinlemek veya daha kolay konuşmak için

kulaklıkla yürümek, yolculuk etmek, yatmak sıradan hale geldi. Televizyonun evde, işyerinde vs. insandan ayrı düşünülmesi uzun süredir imkansızlaştı. Bilgisayar, hayatın her alanında kullanılmaktadır, özellikle internetin gelişimiyle birlikte bilgisayar, insanları adeta takibe almıştır. Nispeten çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, mikro dalga vs. de aynı şekilde evleri donatmaktadır. Örnekler, arttırılabilir. Her biri az veya çok bütün bu teknoloji ürünlerinin insan bedeni üzerinde ciddi etkilerinin olduğu, özellikle bedeni yıpratdığı, hasta ettiği bilinmektedir. Bu konuda daha az mı çok mu bedene zarar verdiği tartışılmaktadır.

Teknoloji bir taraftan hayatı kolaylaştırırken bir taraftan da bedenlere zarar vermekte, bedenler arası ilişkilerin, dolayısıyla toplumsal ilişkilerin seyrini değiştirmektedir.

Yukarıda da kısaca işaret edildiği gibi ayrıca teknoloji, cazibesıyla tüketimi çılgınca körüklemektedir. İnsanlar teknoloji, insanlarda yapay ihtiyaç duygusu oluşturmaktadır.

Sekülerleşme ve Bedene Müdahale

Sekülerliğin etkili olduğu grup ve toplumlarda bedene müdahalenin biçim ve nitelik değiştirdiği söylenebilir. Geleneksel hayat tarzını benimseyen insanlar, bedenlerine müdahale ederken inançlarından hareketle bedenlerine yaklaşır, bedenlerini kontrol etmeye çalışır ve bedenlerinin kendilerine hükmetmesini engeller ve bedeni kontrol etme yoluyla nefis veya ruhu eğitirken seküler zihniyetle hareket eden insanların bedeni, kutsalla olan bağı kopararak bedene dünyevi araç ve amaçlarla müdahale etmektedirler. Sekülerleşme, bedeni, kutsal güçlerin söz sahibi olduğu alandan diyet, kozmetik, beden eğitimi, koruyucu hekimlik gibi gerçekliklerin dünyevi alanına taşımıştır. Bu işlem, bir anlamda bedenin dünyevileşmesidir. Bedenin dünyevileşmesi, bedene seküler müdahaleyle gerçeklik bulmaktadır. Örneğin diyet, geleneksel hayatta şehvet ve hırs gibi kötü duygulara karşı dinî perhiz yapmanın bir boyutudur, asketizmin, çileciliğin, riyazetin amacı da bedene müdahalelerde bulunarak ruhu arzuların kendini sarıp sarmalamasından kurtarmaktır. İslam'da temel ibadetlerden olan Oruç'un en önemli boyutlarından biri, açlık yoluyla bedenin arzularını frenlemek, bedenin şehvet tutkusunu hafifletmek, bedeni insanlara karşı sakın ve hoşgörülü yapmak, kaba davranmaktan engellemek ve cinsel arzuları kontrol altına almaktır. İslam Peygamberi, oruç-insan ilişkisi konusundaki Hadislerinde bu konuya işaret etmiş, orucu bedeni kontrol ve disiplin altına almanın en iyi yollarından biri olarak tasvir etmiştir. Bizim kültürümüzde de oruç ibadetinin bu işlevselliği öne çıkarılır. Fakat tüketimin meziyet ve erdem sayıldığı bir durumlarda, diyet kapasiteyi seküler zevkler için destekleme yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Turner, 1984: 216).

Tanımlamalar Yoluyla Bedene Müdahale

İnsanlar, toplumsal aktörleri bedenleri yönünden tanımlayabilmekte ve konumlandırabilmektedirler. Burada bedenler, bir tür iletişim bilgisi vermekte ve dolayısıyla bedenlerden, tanımlamalara göre bazı insanlarca bir takım mesajlar algılanmaktadır. Bu beden tanımlamaları ve mesajlar yoluyla toplum içindeki bazı insanlara karşı bazen sonuçları çok acımasız boyutlara varacak şekilde mesafeli durulmaktadır. Hatta bu tür beden

tanımlamalarının uluslar arası düzeyde gerçekleştiği de bilinmektedir. Beden tanımlamasının bizzat kendisini bedene müdahale biçimlerinden biri kabul etmek mümkündür. Tarihte ve günümüzde tanımlamalar yoluyla bazı insanların toplum içinde damgalanmaya ve dolayısıyla ayrımcılığa maruz kaldıkları bilinmektedir. Amerika’da renkleri yüzünden zencilere yapılan tanımlamalar ve bu tanımlamalarla gelen muameleler burada örnek getirilebilir. Uluslar arası düzeydeki tanımlama ve damgalamalara örnek olarak da bir çok Afrika ülkesi getirilebilir. Afrika toplumları, renkleri nedeniyle uzun süre Batı toplumları tarafından damgalanmış ve ona göre de muameleye tabi tutulmuşlardır. Bugün hala çeşitli yerlerde bu tür bedensel tanımlamalar yoluyla bedenlere müdahaleler yapıldığı görülmektedir.

Bu tanımlama tipinin dışında bir başka tanımlama biçimi daha vardır: Bu tipte her beden, şekil yapısına göre tanımlanabilmektedir. Burada tabii iyi tanımlama da var, kötü tanımlama da. Ama daha çok toplum içinde kötü tanımlama ve damgalamaların öne çıktığı söylenebilir. Burada bedenin dış görünüşü bir iletişim bilgisi vermektedir. Bu tip tanımlamada yaygın olarak kullandığımız bedenin dilinden başka bedenin bir bütün olarak ifade ettiği dil söz konusudur ki buna “beden yapısının genel dili” veya “genel yapısal beden dili” denilebilir. Belirtmek gerekir ki burada söz konusu olan şey, bilinen yaygın anlamıyla beden dili değil, her insan bedeninin bir bütün olarak bir anlamının olduğunu ifade eden ve dolayısıyla her insan bedeninin diğer insanlar için bir anlam veya anlamlar bütününe işaret ettiğine atıfta bulunan söz konusu “bedenin yapısının genel dili” veya “genel yapısal beden dili”dir. Bedeni genel diliyle ele alanlar, bu anlamda her bedenin bütün azalarıyla birlikte genel bir dilinin olduğunu ve bu dilin insanın huy, karakter ve ahlâkını yansıttığını savunmaktadırlar” (Okumuş, 2006).

“Kim ne derse desin, insanlar arası ilişkilerde bugün dahi beden biçiminin, örneğin boyun uzunluğu veya kısalığının, şişmanlığın veya zayıflığın, başın büyüklüğü veya küçüklüğünün, boynun kalınlığı veya inceliğinin, el ve ayakların büyüklüğü veya küçüklüğünün, yüzün şeklinin, burnun uzunluğu veya kısalığının, dudakların biçiminin vs. etkili bir belirleyiciliğe sahip bulunduğu söylenebilir. İnsanlık tarihinde belki de en eski iletişim aracı olan beden, kendi dışındaki sosyal çevreyi hem etkiler, hem de ondan etkilenir. Duygu ve düşüncelerin bir yansıması olarak beden, insanların birbirleri hakkında fikir sahibi olmalarında, hüküm vermelerinde, tanımlamalar yapmalarında ve ona göre tavır belirlemelerinde etkili olur. Bedenin, bedenin duruşunun, iletişimin etkinliğini sağlayan en önemli unsur olduğunu söylemek mümkündür. Şu halde iletişimde beden dili önemlidir, ancak insanlar, daha da genel bir alan belirleyerek insanları beden tiplerine göre tanımlama yoluna da gidebilmişlerdir. Bedenleri *tanımlayarak* bedenler arası ilişkilerde baştan bir mesafe koyabilmişlerdir. Bu tanımlamalara göre insanlar, insanların sahip oldukları beden tiplerine göre belli karakter özelliklerinin olduğunu düşünebilmiş veya varsayabilmişlerdir.

Bedenle ve bedenden hareketle ahlâk, huy ve karakter hakkında yorumda bulunan çalışmalar, çeşitli kültürlerde ve İslam düşünce ve ilim tarihinde çok erken dönemlerden itibaren başlar. İslam kültürü bağlamında geleneksel yaklaşımlarda beden, Vesîletü’l-irfan, zübdetü’l-irfan, ilm-i kıyâfet, ilmü kıyâfet’ül-beşer, ilm-i sima, ilm-i feraset gibi isimlendirmeler (Çelebioğlu, 1979) adı altında ele alınır. Hatta bunlara şemail-i şerifi el alan çalışmaları da eklemek mümkündür. Bu bağlamda meşhur *Kıyâfetnâmeler* vardır. İmam Şafii’nin, Kindi’nin, Ebu Bekir Razi’nin, İbn Sina’nın, Fahreddin Razi’nin, Talib Ensari Dımışki’nin, Kuşeyrî’nin, Muhyiddin İbn Arabî’nin, Kaşânî’nin, Derviş Abdurrahman

Mirek'in, Hamdullah Hamdi'nin, Uzun Firdevsi'nin, İlyas bin İsa-yı Saruhanî'nin, Abdülmecid b. Şeyh Nasuh, Mustafa bin Evranos'un, Balizade'nin ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın çalışmaları bu çerçevede zikredilebilir. Denilebilir ki bu çalışmalar, bedenın sosyal boyutunu, bedenın sosyal hayattaki rolünü, iletişim boyutunu, beden-toplum ilişkisini, beden yapısının genel anlamını ele almışlardır" (Okumuş, 2006).

Gerek tarihsel tecrübe birikiminin gerekse *Marifetnâme* (Erzurumlu İbrahim Hakkı) gibi kitapların da etkisiyle bugün toplumumuzda insanların bedenlerine, baş ve boyun biçimlerine, boylarının uzunluk ve kısalıklarına vs. bakarak onların kişiliği, ahlâkı ve karakteri hakkında fikir yürütülmesi, önyargılar oluşması ve halk arasında görece yaygın olarak bu önyargılarla onlara karşı olumlu veya olumsuz yaklaşımlar sergilenmesi söz konusudur (Okumuş, 2006). Türk kültüründe çok yaygın olarak kullanılan olumsuz tanımlamalar çerçevesinde kısa boylulardan korkulacağı, yeşil gözlülerin tehlikeli olduğu, saçı uzun olanın (kadının) aklının kıt veya anlayışsız olduğu, boyu uzun olanın akıllı kıt olduğu, uzun yüzlü olanın yalancı olduğu, sırtı kambur olanın huyunun kötü olduğu gibi yargılar zikredilebilir. Olumlu tanımlamalar çerçevesinde ise parmakları uzun olanın akıllı olduğu, göğsü ve omuzunda çok kılı olan erkeğin cesur ve yiğit olduğu, boynu orta olanın iyi insan olduğu, boyu uzun olanın saf akıllı olduğu gibi inanışlar zikredilebilir. Belirtmek gerekir ki, bütün bu tanımlamalar, bu özellikteki insanlara karşı bir tür müdahaledir. Bu beden tiplerinden özellikle toplumun olumsuzladığı bedenlere sahip olanlar, ister istemez bedenlerinde baskılar hissedeceklerdir. Bu, Türk toplumunda bedenden hareketle kişilik çözümlemesi yapıldığını ve bunun da sosyal ilişkilere yansımalarının olduğunu göstermektedir.

Sevgi ve Şiddetle Bedene Müdahale

Buraya kadar ortaya konan hususlardan toplumda bedene, çeşitli alanlarda, çeşitli aktörlerce müdahale yapılabildiği anlaşılmaktadır. Peki bedene müdahalenin yol ve araçları nelerdir? Bedene müdahale sevgiyle de şiddetle de yapılabilir. Bedene müdahalenin görece olumlu veya olumsuz yol ve araçları, sevgi sözcükleri ve davranışları, aşk ilişkileri, beden tanımlamaları yapmak, bedenleri damgalamak, kötü bakmak, hakaret etmek, sövmek, psikolojik baskılar uygulamak, tehdit etmek, sözlü ve fiili saldırıda bulunmak, elle, bıçakla veya silahla kesmek ve yaralamak, işkence etmek, vurmak, dayak atmak, öldürmek, dinî, hukukî, askerî, ekonomik, siyasî vs. yaptırım, ilaç, iğne, su, bomba, yiyecek, içecek, doktora gitmek ve gitmemek, intihar vs. olarak tespit edilebilir. Bunların her birini tek tek ele almak, konumuzun sınırları içinde mümkün değildir. Fakat toplumumuzda beden üzerinde en yaygın iktidar kurma ve bedeni bir tür hizaya getirme araçlarından biri olan dayak üzerinde kısaca durmak faydalı olabilir.

Türkiye'de dayak, sosyal hayatın hemen her alanında, ailede, okulda, çarşıda, pazarda, sokakta, atölyede, fabrikada, bakkalda, markette, bazı kurum ve kuruluşlarda, çeşitli kamusal veya sivil görevlerde vs. çocuğa, gence, yetişkine, yaşlıya, kadına ve erkeğe karşı vazgeçilmez tahakküm kurma, adam etme, eğitime yolu ve aracı olarak oldukça etkili bir işlevselliğe sahiptir. "Dayak olayının içine bir arkeolojik kazı yaparak girdiğimizde, orada dayağın görünen unsurlarının arka planında asıl unsurun, asıl besleyici kaynağın, belki de asıl sebebin bulunduğunu görmekteyiz. Nedir bu asıl unsur veya sebep? Toplum, toplumun sosyo-kültürel özellikleri: Dayağın toplumsal ve kültürel temelleri.(...) Dayak yiyerek büyüyen insan, dayak atar: Baba veya anne ise çocuğuna, öğretmen ise öğrencisine, usta veya kalfa ise

işçisine veya çırağına, üst/amir ise astına/memuruna vs. hakaret eder, zor kullanır, dayak atar bizim toplumumuzda. Adeta kültürel genlerimize yerleşmiştir dayak...

Dayak yiyenler de sonradan gelenlere aynı şeyi yaparlar...

Toplumun yetişkin insanlarını esas alırsak, dayak atan da yiyen de aslında dayağı yeğler bir noktaya gelmiş. Ben çok insana rastladım, dayak yiyip de dayağı davranışının hukukî veya yasal sonuçlarıyla karşılaşmaya yeğleyen, “Ceza alacağıma dayak yiyeyim daha iyi.” diyen. Bu bilindiği için dayak atanlar da “Cezayı mı yoksa dayak yiyip kurtulmayı mı tercih edersin?” diyerek dayağı bir bakıma özendirirler.

Anne ve baba dayak attığı gibi, çocuğunu öğretmenine, ustasına, amirine vs. “teslim eder”ken “Eti senin, kemiği benim” demeyi de ihmal etmez.

Öğretmen dayak atarken, “Bazı insanları ancak dayak adam eder” yargısından hareket eder.

Koca karısını döverken bunlara benzer gerekçeler üretir... Bazen dinî gerekçeler de getirirler.

Hoca veya anne ve baba dayak atarken “Dayak Cennet’ten çıkmadır” fehvasını esas alır.

Anne ve baba, çocuğuna dinî emirleri öğretir ve yerine getirtirken, çeşitli dinî metinlerden referansla dayak atar... Burada dayağın nasıl da din ile meşrûlaştırıldığına tanık oluyoruz.” (Okumuş, 2005).

Sonuç

Bedene müdahalenin sosyolojik bir yaklaşımla ele alındığı bu çalışmada bedene müdahalenin çeşitli düzlemlerde ve farklı araçlarla yapılabildiği, bu müdahalenin de bedenler üzerindeki ağırlıklarına göre sosyal hayatı, insan ilişkilerini, kurumsal ilişkileri, insanî duyguları vs. etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi beden, toplumsal ve kültürel yapı içinde inşa olmaktadır. İnsanlar, düşüncelerini, inançlarını, eylemlerini, ibadetlerini, kimliklerini, farklılıklarını, siyasetlerini, iktidarlarını, tavırlarını, muhalefetlerini, duruşlarını, zevklerini, acı, üzüntü ve sevinçlerini, sevgi, aşk ve şiddetlerini, savaş ve barışlarını bedenler üzerinden ortaya koymaktadırlar. Bu, bedenlerin sosyal hayatın içinde aktif olarak yer aldığını göstermektedir.

Toplumsal bir varlık olarak insan, bedenle toplum sahnesine çıkmaktadır. Toplumsal ilişkiler, insan bedenlerinin topluma arzıyla gerçeklik kazanmaktadır. Bedenlerin topluma arzı veya toplum sahnesinde yer alışı ise, oldukça karmaşık bir süreçtir. Karmaşıklığın temelinde bedenlerin birbiriyle karşılaşması, etkileşime girmesi ve birbirine müdahale etmesi veya güçlü olanların zayıf olanlara karışması yatmaktadır. Gerçekten de toplumsal hayatın içinde beden, en çok da müdahale alanı olarak kendini göstermektedir. Denilebilir ki insanlık tarihi, bir bakıma toplumsal düzenlerin, siyasal iktidarların, ideolojilerin ve dinlerin bedene müdahaleleri tarihidir.

Bedene yapılan müdahaleler, bedenin içinden ve dışından, bedenin sahibinden ve başka bedenlerden –tabii çevreden de- gelebilmektedir. Müdahaleler, çok çeşitli faktör, aktör, amaç ve araçlarla yapılabilmektedir. Örneğin din, ideoloji ve siyasal iktidarların bedene hakim

olmak, onu yönetmek, onu istedikleri şekilde hareket ettirmek için müdahalede buldukları görülmektedir. Tıp alanında bedene müdahalenin ilginç biçimleri vardır. Hekim, bedene müdahale imkan ve fırsatlarını değerlendirerek toplumsal ilişkilerde çok önemli bir iktidar alanı elde edebilmektedir. Cinsellik temelinde de bedene, özellikle de kadın bedenine önemli müdahalelerin yapılabildiği de çalışmada vurgulanan hususlardandır. Ayrıca özellikle çağdaş toplumlarda tüketim yoluyla bedene müdahalelerin had safhaya çıktığı gerçeğinin de çalışmada ele alındığına işaret etmek gerek. Gerçekten de günümüz tüketim kültürünün güçlü olduğu toplumlarda, özellikle Amerika ve Avrupa’da bedenin tüketim alanı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Yine tüketim bağlamında imaj kültürü de, beden üzerinden tüketimi körüklemekte, güzelliği, beğenilirliği görünürlük ve bedenselliğe hasrederek bedeni maddileştirmekte, hatta yabancılaştırmaktadır. Elbise ve kıyafet de bedene müdahalede önemli bir yere sahiptir. Beden elbiseyle istenilen şekle sokulabilmektedir. Teknolojinin bedene müdahalesi, günümüzün en dikkate değer olgularındandır. Teknoloji bedeni teknolojikleştirerek hem içinden hem de dışından bedeni sarsmakta, aslında yapaylaştırmaktadır. Bedene müdahale konusunda bir önemli husus da sekülerleşmenin bedene müdahalenin anlamını değiştirmesidir. Sekülerleşme, bedenin kontrolünün dinî ve kutsal olanla bağını kopararak bedeni tüketimci kültüre konu olacak şekilde dünyevileştirir. Bedene müdahalede önemli bir konu da tanımlamalar ve damgalamalardır. İnsanların beden yapıları renkleri ve biçimleriyle tanımlanarak bir takım müdahalelere maruz bırakılabilmektedir.

Bedene çeşitli aktör ve faktörlerle müdahaleler yapılırken bu müdahalelerin hangi araç ve yollarla yapıldığı da önemlidir. Bedene şiddet unsurlarıyla da sevgi unsurlarıyla da müdahale yapılabilir. Örneğin sevgi ve aşkla müdahale yapılabileceği gibi bıçaklama, savaşıma, vurma, dayak atma gibi şiddet unsur veya yollarıyla da müdahale yapılabilir. Müdahalenin sevgi ve şiddetle yapılmasına göre kuşkusuz farklı sonuçlar ortaya çıkar. Bedenlere müdahaleler, niteliği, biçimi ve araçlarına göre bütünleşme de getirebilir, çatışma da. Müdahaleye dayalı ilişki biçiminden duruma göre uzlaşma ve bütünleşme çıkabileceği gibi gerginlik ve çatışma da çıkabilir.

Bedene müdahalede önemli bir nokta da bedenin kimlik alanı olmasıdır. İnsanlar bedenleriyle, başka bedenlerle ilişki biçimleriyle, başka bedenlerin müdahalelerine cevap verme yöntemleriyle, kendi bedenlerine kendilerinin müdahaleleriyle neyle özdeşleştiklerini, kimlerden farklı olduklarını, yani kimliklerini ortaya koyarlar. İnsanların bedenlerine yaptıkları dövme de dahi kimlik ifadesi söz konusudur. Bu anlamda beden insanın kendini ifade etmesinin de zemini olmaktadır.

Sonuç olarak bedene müdahalelerin çeşitli örneklerinin bu çalışmada belirtildiği biçim ve içerikleriyle toplumumuzda var olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye’nin özellikle modernleşme sürecinde yaşananların; huzursuzluk, gerginlik ve çatışmaların, sevinç ve mutlulukların beden sosyolojisi açısından ele alınmasının, önemli bulgulara ulaştıracağı da ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Aktay, Yasin (2002). “İktidarın Nesnesi ve Kaynağı Olarak Beden ve Kimlik Politikaları”. 3. *Ulusal Sosyoloji Kongresi, Eskisehir, 2-4 Kasım (Sivil Toplum Dergisi, Yıl 1,*

Sayı 2, 2003)

Çelebioğlu, Âmil (1979). “Kıyâfet İlmî ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâmeleri”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi* (Ahmet Caferoğlu Özel Sayısı). Fasikül: 2. Sayı: 11, ss. 305-348

Featherstone, Mike (1991). “The Body in Consumer Culture”. *The Body: Social Process and Cultural Theory*. Ed. Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner. London: Sage Publications, ss. 170-196

Frank, Arthur W. (1991). “For a Sociology of the Body: an Analytical Review”. *The Body: Social Process and Cultural Theory*. Ed. Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner. London: Sage Publications, ss. 36-102

Giddens, Anthony (2000). *Sosyoloji*. Çev. H. Özel-C. Güzel. Ankara: Ayraç

Gölpınarlı, Abdülbâki (1985). *Mesnevî ve Şerhi*. c. III. 2. bs. İstanbul: MEGSB

Nietzsche, Friedrich (1968). *The Will to Power*, İng. Çev. W. Kaufmann. New York: Vintage

Okumuş, Ejder (2006). “Marifetnâme’de Beden”. *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu, 26-28 Haziran*. Erzurum

Okumuş, Ejder (2005). “Türkiye’de Dayağın Arkeolojisi”. *Yeni Şafak*. 07.11.2005 Düşünce Günlüğü (<http://www.yenisafak.com/dusunce.html>)

O’neil, John (1989). *The Communicative Body Studies in Communicative Philosophy, Politics, and Sociology*. Evanston: Northwestern University Press.

Turner, Bryan S. (1984). *The Body and Society, Explorations in Social Theory*, Oxford: Basil Blackwell

Turner, Bryan S. (1991a). “Recent Developments in the Theory of the Body”. *The Body: Social Process and Cultural Theory*. Ed. Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner. London: Sage Publications, ss. 1-35

Turner, Bryan S. (1991b). “The Discourse of Diet”. *The Body: Social Process and Cultural Theory*. Ed. Mike Featherstone, Mike Hepworth, Bryan S. Turner. London: Sage Publications, ss. 157-169